

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.28>**А. Г. Соломаха**

кандидат юридичних наук, адвокат

НАУКА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА: ЦІННОСТІ ТА БОРОТЬБА ІДЕЙ

В статті здійснено аналіз цінностей, що впливають на процес розвитку наука адміністративного права. Констатовано, що цінності, які розповсюджені в українському суспільстві та якими керуються у своїй дослідницькій діяльності представники науки адміністративного права, здійснюють як позитивний, так і негативний вплив на розвиток даної галузевої правової науки. Акцентовано увагу на тому, що в науковій літературі точиться дискусія стосовно того, чи є об'єктом науки адміністративного права власне «наука». Обґрунтовано думку, що розвиток науки не можливий без її самоаналізу, а це можливо зробити лише при умові визнання об'єктом науки адміністративного права її теоретичні узагальнення. Зроблено висновок, що існує три рівні взаємозв'язку науки адміністративного права та цінностей: 1) цінності виконують певні регулюючі та орієнтуючі функції усередині науки; 2) існують зовнішні стосовно науки цінності, які можуть регулювати і наукову діяльність, виступаючи в ролі факторів, що змінюють ціннісні системи всередині науки (суспільні цінності впливають на загальний розвиток науки, на логічну структуру знання, на аксіологічну основу наукових інтересів епохи, на методологію досліджень та на можливі зміни у професійно-етичних правилах науковців); 3) цінність науки адміністративного права для суспільства. Наголошено, що розвиток науки адміністративного права здійснює глибокий і багатосторонній вплив не тільки на практичну діяльність (правотворчу, управлінську, правоохоронну, публічно-сервісну діяльність і ін.), а й на суспільну свідомість, ідеологічні концепції та всю структуру ідеологічних відносин. Констатовано, що ідеологія теж впливає на науку адміністративного права, більш того, наприкінці ХХ та на початку ХХІ століть вплив ідеології на юридичну науку збільшився. Це стосується «ідеологічного виміру» групової та індивідуальної свідомості, оскільки цей вимір впливає і на дослідницький процес. З'ясовано, що ідеологія визначає місце та роль наукової діяльності в системі суспільного поділу праці та в житті суспільства, впливає на суспільну організацію науки, на її планування та форми її використання, є важливим фактором у процесі формування ставлення окремих соціальних груп до розвитку науки адміністративного права, а також важливим фактором у процесі розвитку та зміни суспільної думки про науку адміністративного права.

Ключові слова: адміністративне право, юридична наука, наука адміністративного права, цінності, ідеологія, професійно-етичні правила науковця.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Цінності, які розповсюджені в українському суспільстві та якими керуються у своїй дослідницькій діяльності представники науки адміністративного права, здійснюють як позитивний, так і негативний вплив на розвиток даної галузевої правової науки. Причинно-наслідковий зв'язок, про який так багато говориться в спеціальній літературі при характеристиці складу правопорушення чи умов цивільно-правової відповідальності, має важливе значення і в інших сферах правового буття. Для того, щоб відповісти на питання «Чому та чи інша норма адміністративного

права з'явилася в джерелах права?», необхідно розуміти причинно-наслідковий зв'язок між наслідком (факт закріплення норми адміністративного права в нормативно-правовий акт) та його причинами (цінності орієнтири суспільства). Подібні процеси відбуваються і в науці адміністративного права, адже висновки і рекомендації дослідника не беруться з нівідкіля, вони породжені певними причинами (життєвими орієнтирами), про які важливо знати, особливо коли мова йде про боротьбу ідей між різними науковими школами внутрішньо національного чи міжнародного рівня.

У зв'язку із цим, набуває особливої актуальності дослідження цінностей, що впливають

на процес розвитку наука адміністративного права, та причин виникнення в науці суперечливих думок і концепцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковане розв'язання проблеми та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Проблеми становлення і розвитку науки адміністративного права досліджувалися в працях таких адміністративістів, як В. Авер'янов, Васильєв, Т. Коломоєць, В. Колпак, О. Кузьменко, О. Миколенко та ін.

Разом з тим, в науковій літературі і сьогодні точиться дискусія стосовно того, чи є об'єктом науки адміністративного права власне «наука». На нашу думку, розвиток науки не можливий без її самоаналізу, а це можливо зробити лише при умові визнання об'єктом науки адміністративного права її теоретичні узагальнення. Невід'ємною ж складовою самоаналізу науки адміністративного права є дослідження факторів, які позитивно чи негативно впливають на її розвиток, до яких відносяться і «цінності».

Постановка завдань. Основним завданням, розв'язанню якого присвячена дана стаття, є дослідження цінностей, що впливають на процес розвитку наука адміністративного права, та причин виникнення в науці суперечливих думок і концепцій.

Виклад основного матеріалу. Останні десятиліття до проблематики цінностей привернута увага значної кількості представників галузевих юридичних наук. Це є закономірним явищем, бо в епоху соціальної та науково-технічної революції здійснюється і найбільш докорінна переоцінка суспільних цінностей. З перетвореннями суспільства змінюється та її ціннісний світ. Осмислення ціннісних аспектів реальності – це, по-перше, результат не тільки теоретичного пізнання, а й, насамперед, змін у суспільстві, по-друге, результат освоєння та практичного перетворення світу, яке неодмінно супроводжується різними формами ціннісної рефлексії. Однак розуміння місця та функцій цінностей у суспільстві залежить від рівня знань про ієрархію цінностей, про соціальну сутність ціннісних уявлень та орієнтацій і про їх вплив на різні сфери суспільного життя (в тому числі на науку).

Стосовно ситуації, що склалась в українському суспільстві та світі сьогодні, виникає низка питань: Чи формуються зараз абсолютно нові цінності науки адміністративного права і чи здійснюються в ній еволюційні зрушення? Які

зміни відбуваються чи вже відбулися в загальній соціальній системі і яким чином це впливає на процес формування норм адміністративного права? Як зміни у системі цінностей впливають на розвиток науки адміністративного права, на «внутрішні» її цілі, цінності і орієнтації?

Перш ніж спробувати відповісти на поставлені питання, що стосуються зв'язку науки адміністративного права і цінностей, а також «переоцінки цінностей», яка відбувається в останні тридцять років як по відношенню до науки, так і в самій науці, треба, на нашу думку, коротко сформулювати загальні теоретичні положення, що визначають форми взаємодії науки адміністративного права, цінностей та ідеологій.

У різноманітті зав'язків між цінностями та наукою адміністративного права можна виділити три основні рівні їх взаємозв'язку.

1. Цінності виконують певні регулюючі та орієнтуючі функції усередині науки. Йдеться про сукупність «внутрішніх» для науки цінностей і правил, що впливають з них (цінностей), на які спирається наука як соціальний інститут. До них належить широкий спектр ціннісних регуляторів, починаючи від цінностей, які включені до гносеологічного та методологічного апарату науки, в наукову пізнавальну діяльність загалом, в наукове знання і закінчуючи більш-менш єдиними професійно-етичними правилами науковців.

2. Існують зовнішні стосовно науки цінності, які можуть регулювати і наукову діяльність, виступаючи в ролі факторів, що змінюють ціннісні системи всередині науки (суспільні цінності впливають на загальний розвиток науки, на логічну структуру знання, на аксіологічну основу наукових інтересів епохи, на методологію досліджень та на можливі зміни у професійно-етичних правилах науковців).

3. Можна виділити питання про цінність науки для суспільства. Тут йдеться про зворотну залежність, адже наука як соціальний феномен виконує ряд функцій у суспільному житті, безпосередньо впливаючи на суспільство, і тим самим передаючи суспільству опосередковані науковим пізнанням ціннісні уявлення епохи.

Для конкретної відповіді на питання про співвідношення між наукою і цінностями, науку необхідно аналізувати не тільки як систему знань чи форму пізнання, а й як особливу форму дослідницької діяльності, яка спрямована збільшення наукового знання і практичне використання його у суспільстві. Використання ж науки як форми дослідницької діяльності означає, що

наука історично стверджується як самостійне соціальне явище, а з певного моменту історії – як особливий соціальний інститут.

З практичної точки зору, в сучасному суспільстві взаємовідносини науки та ідеології є взаємодією двох спеціалізованих, внутрішньо диференційованих форм діяльності, які, по-перше, закріплені в тій чи іншій конкретній соціальній системі та взаємодіють з цією ж системою як цілим, так і окремими її елементами (економічні, політичні та інші суспільні відносини), по-друге, дані форми діяльності вмонтовані у духовне виробництво (результати творчої праці) та перебувають у взаємозв'язку з іншими його формами. Активна взаємодія ідеології та науки реально спростовує тезу про несумісність науки та ідеології, а також тезу про їхню уявну тотожність. Розвиток науки адміністративного права здійснює глибокий і багатосторонній вплив не тільки на практичну діяльність (правотворчу, управлінську, правоохоронну, публічно-сервісну діяльність і ін.), а й на суспільну свідомість, ідеологічні концепції та всю структуру ідеологічних відносин. Ідеологія теж впливає на науку. Можна стверджувати, що наприкінці ХХ та на початку ХХІ століть вплив ідеології на науку збільшився. Це стосується «ідеологічного виміру» групової та індивідуальної свідомості, оскільки цей вимір впливає і на дослідницький процес. Ідеологія визначає місце та роль наукової діяльності в системі суспільного поділу праці та в житті суспільства, впливає на суспільну організацію науки, на її планування та форми її використання, є важливим фактором у процесі формування ставлення окремих соціальних груп до розвитку науки адміністративного права, а також важливим фактором у процесі розвитку та зміни суспільної думки про науку адміністративного права. Ідеологія істотно впливає на розробку всіх цінностей і критеріїв. У процесі взаємодії науки та ідеології особливу роль відіграють ціннісні чинники. При цьому кожна із переваг взаємодії науки та ідеології відрізняється специфічним ставленням до цінностей. Тісний зв'язок науки і цінностей впливає насамперед із єдності знання та перетворення світу. Розуміння цього зв'язку також залежить від цінностей. Наприклад, аналіз розвитку науки адміністративного права з позиції аксіології служить цілям більш всебічного, глибокого і точного розуміння складнощів її розвитку та сприяє більш ефективному впливу на ці процеси. Проблеми сучасного категоріального апарату адміністративного права викли-

кані тим, що на зміну одній ідеології – «державоцентристська», яка була панівною не тільки в суспільстві, а й в середовищі адміністративістів в кінці 80-х років минулого століття, прийшла інша ідеологія – «людиноцентристська», яка повільно, але поступово, впроваджується у повсякденне життя країни починаючи з кінця 90-х років ХХ століття до сьогодні. Відповідно і сьогодні в категоріальному апараті адміністративного права можна знайти поняття, які відображають архаїчні уявлення про адміністративно-правові явища (тридцятилітньої давності). Мова йде про поняття «державне управління», «форми державного управління», «методи державного управління» і ін.

Цінності є не звичайною системою об'єктивних регуляторів, заданих людині, або суб'єктивних принципів свідомості, вони, по-перше, пов'язані із сукупністю життєвих орієнтацій, по-друге, обумовлені духовно-практичним значенням, по-третє, виражені в іншій формі мислення (судження, умовиводи, міркування і ін.).

Сам факт появи матеріальної чи духовної потреби активізує людину, змушуючи її творчо оцінювати чи переоцінювати світ для того, щоб освоїти його та шукати шляхи задоволення своїх потреб. Пізнання спочатку співвідноситься з оцінкою. Обидва процеси виступають лише як відносно самостійні моменти єдиного духовно-практичного освоєння світу. Людина практично перетворює світ, що існує незалежно від його теоретичної та практичної діяльності, але світ перетворюється відповідно до інтересів, потреб і задумів людей. Власне в останніх (задумах) містяться ціннісні аспекти. Отже, будь-яка практична діяльність (в тому числі і наукова діяльність) з самого початку передбачає реалізацію цінностей, якими керується суб'єкт дослідження.

Ціннісні відношення у суспільстві можуть і не мати науково обґрунтованого та теоретичного характеру. Однак, оскільки основні джерела як ціннісного, так і наукового осмислення світу є невід'ємними частинами діяльності по перетворенню навколишнього світу, то цінності співвідносяться з об'єктивними формами перетворення навколишнього світу (суспільство, держава, природа, людина тощо.). Наука адміністративного права, на нашу думку, це найвища форма співвідношення ціннісних аспектів правотворчої і правозастосовної діяльності з об'єктивним знанням, що охоплюється предметом даної галузевої науки. Не можна абсолютизувати ціннісні аспекти науки адміністратив-

ного права, але й не можна заперечувати те, що соціальна сутність наукового пізнання адміністративно-правових явищ внутрішньо зв'язана з цінностями. Наукове пізнання, яке підпорядковується певним критеріям і використовує специфічні засоби, ніколи не було інструментом «незацікавленого відображення» навколишнього світу та дійсності.

На сучасному етапі розвитку суспільства необхідно знайти нові механізми регулювання духовно-практичної взаємодії людини з навколишнім світом, що дозволило б органічно об'єднати юридичну науку з ціннісними формами суспільної свідомості та задовольнити економічні, політичні, духовно-моральні потреби суспільства. У зв'язку з цим нині відбувається перебудова цілей, ціннісних орієнтирів, норм науки адміністративного права.

Одним з найважливіших регулюючих факторів розвитку наукового прогресу, який тісно пов'язаний із цінностями, є гуманне та раціональне формування та позначення цілей, які ставляться перед наукою адміністративного права. Такі цілі визначаються виходячи з потреб економіки, політики, духовного життя суспільства та самого наукового пізнання. Цілі науки адміністративного права є відображенням діяльності та потреб суспільства, певного етапу його розвитку та політичної системи суспільства. Вони є результатом пізнавальних зусиль суспільства, але не тільки їх – бо теоретичне визначення ціннісних орієнтирів на майбутнє не менш важливе при формулюванні цілей науки адміністративного права.

Отже, у світі сформувався новий тип науки, одна із особливостей якого – міцне єднання наукового пізнання з гуманістичними ідеалами та загальнолюдськими цінностями.

Чи впливають цінності на науку адміністративного права та як?

Щоб відповісти на поставлене питання, необхідно звернутися до класифікації цінностей залежно від їхнього носія на два види: а) цінності суспільства; б) цінності окремого суб'єкта дослідження. Відразу ж зауважимо, що і перші, і другі суттєво впливають на розвиток науки адміністративного права.

Не будемо зупинятися на розгорнутому аналізі цінностей українського суспільства, бо це тема для окремого фундаментального дослідження. Лише зазначимо, що мова йде про складну багатоелементну систему орієнтирів розвитку суспільства, серед яких особливе місце посідають загальнолюдські цінності, цінності

права та право як цінність. Відповідно, планування досліджень адміністративно-правових явищ та процесів в українському суспільстві, їх здійснення та формулювання важливих для теорії і практики висновків здійснюється суб'єктом дослідження у відповідності до існуючих у суспільстві цінностей. В науці адміністративного права мало уваги приділяється цінностям та їх впливу на розвиток відповідної науки, адміністративно-правового регулювання, правотворчої діяльності тощо. Більше уваги цьому питанню приділяється в філософії права і теорії держави та права [1; 2; 3]. Зокрема, Н.Б. Арабаджи наголошує (з чим повністю погоджуємось): «Та відома проблематичність з визначення сутності феномену цінності визначається, насамперед, її інтегральністю, специфічними особливостями та характеристиками. У сучасній літературі можна виявити більше 200 визначень цього феномену, в яких фактично відображаються та кристалізуються різні підходи при розгляді аксіологічної проблематики. На наш погляд, якщо звертатися до сутності цінностей з онтологічних та методологічних позицій, то слід виділити два аспекти їх буття: зв'язок з індивідом як оцінюючим суб'єктом та санкціонування цінностей суспільством чи певною групою» [2, с. 12-13].

Кожна людина (відповідно і вчені-адміністративісти) має свою систему ціннісних орієнтирів, якими керується у повсякденному житті. І ця система цінностей як правило не є ідентичною до системи цінностей українського суспільства. Люди не роботи, а тому кожній людині притаманні свої особисті потреби і інтереси, на підставі яких і формується власна «унікальна» система цінностей. У зв'язку із тим, що кожен дослідник адміністративно-правових явищ може мати власні життєві пріоритети, які суттєво впливають на процес наукового пізнання, нагальним постає питання професійної етики і відповідальності вченого. Ці питання достатньо повно були висвітлені в монографії О.І. Миколенка «Теорія адміністративного процедурного права» [4]. Зокрема, вчений зазначає: «Основною перепорою розвитку будь-якої науки є не скільки об'єктивні чинники, оскільки суб'єктивне бачення вирішення теоретичних проблем окремими науковцями. В науці адміністративного процедурного права ці суб'єктивні чинники сьогодні набули навіть шкідливих та регресивних тенденцій, адже «професійність» вчених та «етика» наукової діяльності безпосередньо впливає на рівень дослідженості правових явищ» [4, с. 13-14]. Також О.І. Миколенко зазна-

чає, з чим повністю погоджуємось: «В межах науки адміністративного права ці питання майже не розглядаються і вважаються предметом дослідження інших наук. Але розгляд проблем науки адміністративного права саме через призму проблем, породжених суб'єктивними чинниками, є не тільки корисним для розуміння тих процесів, що відбуваються у даній науці, а й для подальшого її розвитку» [4, с. 13-14].

Висновки та перспективи подальших розвідок. На підставі проведеного дослідження були зроблені наступні висновки.

Цінності, які розповсюджені в українському суспільстві та якими керуються у своїй дослідницькій діяльності представники науки адміністративного права, здійснюють як позитивний, так і негативний вплив на розвиток даної галузевої правової науки.

Існує три рівні взаємозв'язку науки адміністративного права та цінностей: 1) цінності виконують певні регулюючі та орієнтуючі функції усередині науки; 2) існують зовнішні стосовно науки цінності, які можуть регулювати і наукову діяльність, виступаючи в ролі факторів, що змінюють ціннісні системи всередині науки; 3) цінність науки адміністративного права для суспільства.

Розвиток науки адміністративного права здійснює глибокий і багатосторонній вплив не тільки на практичну діяльність (правотворчу, управлінську, правоохоронну, публічно-сервісну діяльність і ін.), а й на суспільну свідомість, ідеологічні концепції та всю структуру ідеологіч-

них відносин. Ідеологія теж впливає на науку адміністративного права, більш того, наприкінці ХХ та на початку ХХІ століть вплив ідеології на юридичну науку збільшився. Це стосується «ідеологічного виміру» групової та індивідуальної свідомості, оскільки цей вимір впливає і на дослідницький процес. Ідеологія визначає місце та роль наукової діяльності в системі суспільного поділу праці та в житті суспільства, впливає на суспільну організацію науки, на її планування та форми її використання, є важливим фактором у процесі формування ставлення окремих соціальних груп до розвитку науки адміністративного права, а також важливим фактором у процесі розвитку та зміни суспільної думки про науку адміністративного права.

Список використаної літератури:

1. Бандура О.О. Єдність цінностей та істини у праві (філософський аналіз) : Дис. ... д-ра філос. наук ; спец. : 12.00.12 – філософія права. К., 2003. 403 с.
2. Арабаджи Н.Б. Правовий порядок як цінність: загальнотеоретичне дослідження : Дис. ... канд. юрид. наук ; спец. : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Міжнародний гуманітарний університет. Одеса, 2013. 200 с.
3. Горобець К.В. Ієрархія цінностей права: основні підходи. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 2 (24). С. 75-81.
4. Миколенко О.І. Теорія адміністративного процедурного права: монографія. Харків. Бурун Книга, 2010. 336 с.

A. H. Solomakha. THE SCIENCE OF ADMINISTRATIVE LAW: VALUES AND THE STRUGGLE OF IDEAS

The article analyzes the values that influence the process of development of the science of administrative law. It was established that the values that are widespread in Ukrainian society and that are guided by the representatives of the science of administrative law in their research activities have both a positive and a negative impact on the development of this branch of legal science. Attention is focused on the fact that there is a debate in the scientific literature about whether the object of the science of administrative law is "science" itself. The opinion that the development of science is not possible without its introspection is substantiated, and this can be done only if its theoretical generalizations are recognized as the object of administrative law science. It was concluded that there are three levels of relationship between the science of administrative law and values: 1) values perform certain regulatory and orienting functions within the science; 2) there are values external to science that can also regulate scientific activity, acting as factors that change value systems within science (social values influence the general development of science, the logical structure of knowledge, the axiological basis of scientific interests of the era, the methodology of research and on possible changes in the professional and ethical rules of scientists); 3) the value of the science of administrative law for society. It is emphasized that the development of the science of administrative law exerts a deep and multifaceted influence not only on practical activity (law-making, management, law enforcement, public service activities, etc.), but also on public consciousness, ideological concepts and the entire structure of ideological relations. It was established that ideology also affects the science of administrative law, moreover, at the end of the 20th and the beginning of the 21st

centuries, the influence of ideology on legal science increased. This concerns the "ideological dimension" of group and individual consciousness, as this dimension affects the research process as well. It was found that ideology determines the place and role of scientific activity in the system of the social division of labor and in the life of society, influences the social organization of science, its planning and forms of its use, is an important factor in the process of forming the attitude of certain social groups to the development of the science of administrative law, as well as an important factor in the process of development and change of public opinion about the science of administrative law.

Key words: *administrative law, legal science, science of administrative law, values, ideology, professional and ethical rules of a scientist.*